काव्यप्रकाशटीका

~~२४२~~ २४६

२२ पत्राणि

मुख्यमुत्साहं आयासिगच्छसितत्तोःशरीरस्यवर्त्ततेस्थितिर्यस्मात्सांमुख्यादपच्छेदस्तुसंबोध्यमुक्तिःत्वंसर्वस्यसर्वस्वे
हरवोरपच्छेदतत्परोभवउपकारविषयीसामुख्यमिच्छातयापसारयवर्त्ततेजीविकांतनुविस्तारयआयासिर्यासिआयासु
युक्तंवर्त्ततविशेषणंअत्रसुप्तिङोर्विभक्त्योःश्लेषःयोऽसवक्तृदितिविबुधानांदेवानांप्रीतानांविन्द्रःप्रभुःश्लेषश्चप्रसङ्गो
त्राणांश्रेष्ठगिरीणांप्रान्तसंततीनांविपक्षःपतत्रमनुकुलश्चयत्नेच्छेदेवाणोनाल्पकालेतसमर्थःशतकोटिर्वज्रंको
टिशातंवशातकोटिताघतिखंडयतिकोटिमातंदृढातिवअत्रप्रकृतिप्रत्यययोरभेदश्चथैनदादेववाचकस्वरूपभेदः
एषएवानंगश्लेषः अत्रार्थद्वयप्रतीत्यंतंतरमेवस्वरूपभेदस्यहइतिव्याख्यातमेकअर्थोनतरस्यव्यंग्यतांशंकानिरावे
षे प्रकरणादीतिततित्विति स्वरितसमाहारः स्वरः आदिनाउदात्तानुदात्तौ आश्रयस्यसजातीयस्याविवच्छेदकत्वे
तरगुणत्वं स्वरभेदात्प्रयत्नभेदःउच्चार्याणामुच्चारणेयोऽपातांश्लेषमनंगमयेतप्रकृतेऽनाहतानामित्यर्थः यथायश्च
कान्तेत्यादौसमासभेदेतस्वरभेदाद्विजातीयोच्चारणयोर्ऽपेऽभिन्नप्रयत्नोच्चार्ययोःसवक्तृदित्यादौपदभंगाभावेतो

भिन्नेप्रयत्नेसर्वत्रजतुकाष्ठन्यायेनपरस्त्रपुनरेकवृंतनिबद्धफलयुगलस्येवश्लेषगुणोतिशयमेतलद्वेष्युत्तन्यादर्शिताऽत्रा
लंकारांतरमुपमादितस्यप्रतिभानमात्रंततुस्वात्मनिविश्रांततयाचमत्कारकारिताअलंकारांतरप्रतिभाऽन्य
त्रिर्थस्यश्लेषगुणस्येतिविग्रहः।समंगःशब्दश्लेषोऽभंगोऽर्थश्लेषः।अर्थालंकारेतिशब्दश्लेषस्यापवर्गद्वयमुपस्था
प्येवचमत्कारितयाऽर्थानुगमात्‌अतैःप्राचीनैःकथंकयायुक्तचेतिपूर्वपक्षः।सिद्धांतेतुद्वयंव्यवस्थाप्यसमंगानं
गश्लेषस्यशब्दालंकारत्वमलंकारांतरयोगेतस्यसाधकत्वेनतुध्वनेतुस्मिन्‌विश्रामइतिक्रमेणाऽहहद्देषेत्या
दिदोषगुणयोःसर्वानुमतत्वेनसमभिव्याहारमाहदोषगुणालंकाराणामितिकस्तत्वंश्रुतिकटुताग्राम्यत्वमो
जः।सामर्थ्यमनुप्रासः।एतेशब्दस्यदोषगुणालंकाराःव्यर्थत्वमपुष्टार्थताप्रौढिव्यासमासरूपासाधर्म्यरू
पमाएतेत्वर्थस्यतन्यदेतच्छब्दार्थयोरनुकर्षः।भावोऽन्वयोऽभावोव्यतिरेकः।शब्दार्थगतत्वेनतदुपकर्षकोत्कर्षकत्वे
नश्लेषस्यचैतद्दृष्टमित्याहतथाहीतिस्वयंचेतिनकेवलंतस्याः।स्वामिनःशिवस्येवप्रभावःस्वयमप्येवमित्य

र्थः पल्लववदाताम्रः ॥ आस्वादितदयितमान्रसूर्यश्चकरोहस्तोऽरभिमुखवापो निद्राखप्रापश्च फलमलङ्गी विगमः स्वर्गमो
दादिकं च फलं तु प्रेजने हितप्रदातस्याहितस्य वाञ्छितप्रदानमित्याद्यैकेति अन्वयव्यतिरेकाभ्यां तत्र यास्तोकेनेति उल्लाति
मईप्रसरणमहंकारश्च अघोनतिम घः । पातं पादयतनादिकं च घटं तुलाकोटिरयं अत्राल्पेनोऽकमायातितिप्रा
उपिस्पादेवश्लेषघटितनञ्चौ अन्वयव्यतिरेकाविति अर्थश्लेषमूर्णव्यायं एतावता अव्याद्यालंकारत्वं व्यवस्थापितं अथाल
कारांतरमाहतत्रायमिति अर्थश्लेषः ॥ उपमाप्रतिमेति पर्ववद्धद्भुक्तीहिः अर्थश्लेषस्य नोपमासाधकत्वं प्रमातं संघो
वेसादौ श्लेषोपस्थितयोरर्थयोः साजात्यविरहेण सजातीयधर्मसंबंधविरहादित्याह तथाहीति कमलनमित्यादि
मनोज्ञत्वं गुणवाचति व श्रान्ति वशीकरोति क्रियाउभययोगेनोभयसाधर्म्यं सिकलकलेति कलकलशब्दपु
तं सकलाः सर्वाः श्रोउशमागायस्पतं वश बद्धमात्रेति सकलकलत्वयोरेकशब्दवाच्यत्वेन धर्मेणसाजात्य
मित्यर्थः ॥ हितौतस्मादु ... साजात्यं स्पष्टोऽयं प्रकारः समानो धर्मः इह शब्दालंकारमध्योत्थ ... यमव्यवत्वा

येनश्लेषस्योपमाबाधकत्वं श्लेषादन्यत्र तस्याविषय इत्याह कमलमित्यादि अत्रापि साधारणधर्मस्य मतोऽर्थत्वस्या
थेत्वमस्त्येवेत्याह प्रयोग इति संभवत्येव श्लेषः प्रसज्येतेत्यर्थः पूर्णेति उपमानोपमेयवाचिसाधारणधर्माणां
वृत्त्वे पूर्णता निर्विषयत्वेति साधारणधर्माद्यादो अनेकार्थश्लेषान्यतरत्वप्रसंगादन्तु श्लेषस्यापि निर्विषय
त्वप्रसंग इत्याह देवेत्यादि देवहरेन्द्रपतेः पातालमर्त्यभुवनमलमत्यूर्ध्वपातारक्षिताव आभानादिमां निवं
धनं नियमस्थातं न लोकः । तत्रैवादि इ- नियमाइपदै आभानां धनादित्विप्सानां तिवंधनं कारणं बकारो नि
न्तरामे अमरमसङ्गमि ष्वेत्यन्वयः अमराणां देवानां मरुदेवयामेभिः स्थितिहेतुः स्थिरवायोस्तु पर्वैव देवानां
स्थितेः पक्षेवामरं प्रकीर्णकं तदमतो वायुस्तद्विषयश्चामरेण वीज्यमान इत्यर्थः । लोको भुवनं जनश्च विश्लो
स्त्रिभुवतमपत्वं वेदादि गम्य राजस्त्व कश्चन रक्षिता कश्चिद्दाता कोपि सुखी अस्य न्यत्रैरूप्येण जनस्त्रितयात्म

कत्वउपमादीतितच्चत्रापिविष्णुरिवन्नयतिरितिसाम्यावगमेकथंविविक्ततामेवंप्रकरणादिनियमानावेनष्यावी
च्यत्वेनोपमानोपमेयताविरहात्अथैवमुभयप्रयोगेमिथोविरोधेतास्वादनुदयप्रसंगइत्याहद्वयोरित्यादिसंकरोऽ
गांगिभावःउपमादिश्चमत्कारित्वेनांगित्वंश्लेषस्यांगत्वमित्यर्थःयथाकमलमिवमुखंमनोज्ञमित्यादौतत्रतास्यो
त्कर्षताकिंतुस्वरूपघटकस्यैवानेनविनापूर्णोपमास्वरूपानुपपत्तेरित्याहउपपत्तीतिउपपत्तिर्युक्तिरतएव
युक्तोयुक्तिसिद्धःतत्रउपमायामिस्यविषयोमास्तुअलंकारांतरेतुविरोधावयंबाधकःस्यादित्याहतत्वेतिअविद्वि
तिनविद्यतेविडुर्यस्यामर्थोऽप्लावयपस्पतन्यापिसुंदरीलावण्यविंदोरभावगणनाभ्यांविरोधःयद्वेऽप्युपरंदुःप्र
तिबिंबितश्चंद्रःसएवसुंदरीताभासःविरोधेतिअत्रापिबहुव्रीहिःतवेत्यर्थैतिविरोधनिर्वाहेनश्लेषःकिंतुत
साध्यानिरोधरत्यर्थःविनिगमकमास्तहीतिप्रातिपदिकोऽन्वयबोधकःद्वितीयस्यविद्रुमावस्थामातमात्र
स्यउपस्थितमात्रस्यपरोक्षोऽन्वयःतच्चार्थद्वयोपस्थितावेवश्लेषतेत्याहतत्वेतिविरोधीनासोविरोधएवेत्यन्वयः

।तस्माद्भ्रमकारादन्वयाउपसंहरतितस्मादिति।एवमादौस्वयंवेत्यत्रेविदुक्तिप्रत्ववालंकारांतरंपूर्णोप्यमादिश्लेषप्र
तिमोन्यत्रेसाऽच्छादनस्यहेतुःसाधर्म्यकाह्वाआसुयमायांविरोधेऽविरुद्धार्थांतरस्यप्ररोहस्तत्रश्लेषोस्त्वित्या
दृतथावेतिवृंकांद्वायांवतअसवादितिनेयंश्लेषप्रतिभेतिभिन्नंपदंप्रतिभज्ञानंउपत्तिरर्थालंकारांतरंसाधी
यः तस्मात्श्लेषप्रतिमातदुपपत्तिहेतुरितियोजनमितिटीकाकृतः।तद्यत्रार्थांतरस्यप्ररोहस्तत्रश्लेषोस्त्वित्यारु
तयावेतिवंशोऽन्वयोवेणुश्चश्लेषकोयशःपयंवत्रात्रापिकवितोव्यतिरेकः।अन्यःकविरिवभवान्तिस्वल्पश्लोक
इत्यन्वयः अनुरागेत्यादिअनुरागोरा।क्तिमाप्रेमवश्यतावआदायेतिआवलंपर्वतामक्रियंवयुकारप्रश्लेषाद्धीनं
सर्पराजंतद्भावपद्वेहातंतिकृष्टंवविषमाऽयुगमास्विरीकृत्यत्नह्वेणसमर्पितावअच्युतोविष्णुर्गणादतिर्गतिश्व
लन्तेशरणंप्रभृतसंतीवसदृशोत्पत्रएकदेशवात्रिंत्वस्यकंवंशोऽन्ववायएवंवेणुरित्येकदेशोक्तिच्छत्तयाविशे
षेणवर्त्तमानादितिसांप्रदायिकादिष्यातवीतमतेश्लिष्ठपरंपरितंनान्यइत्यादौव्यतिरेकः।अनुरागवतीत्यादौ

मित्यत्र दूषणांतरमाह विधौ वक्र इत्यादिश्लेषभेदे विधुर्विधिरूपत्वादि उक्तयं विनार्थेनत्वस्मायन्त्वेनद्वेषः कार्य इत्यर्थः त
ग्धित्र मितितदुक्तमिकाणांवर्णानां कथं खड्गाद्याकार इत्याह संनिवेशेति लि० खिताक्षराणां तथाभावात्तेन सहाभेदो
पचारेण खड्गादिबंधीनां वर्णाश्रयता खड्गादीत्यादिपदात् पद्ममुरजादि ग्रहः तदुक्तं मग्निपुराणे अनेकधावृत्तव
र्णविन्यासैः शिल्पकल्पना । तत्तत्प्रसिद्धवस्तूनां बंध इत्यभिधीयते अस्यातंतप्रकारत्वं तदुक्तं वाणासनव्योमखड्गमुर
रशक्तयः ॥ स्कंदगपद्मश्रंगाटदंमोलिमुसलांकुशाः । यदंरथस्यपताग स्यापुस्करिण्य सिपुत्रिका । एते बंधाः समाख्या
ता इ ह्यूह्यास्ते ॥ स्वयंबुधैः ॥ खड्गाद्याकारोत्ते खड्गादि ग्धित्रमितिरसाभावेन तिरात्मकत्तया तथात्वं का । विश्रान्तिप्रक
टनेनैवमत्कारा भासोन्यत्रिः यत्रात्लंकादि उल्लासयतीति प्रकाशयतिक त्वंदोश निर्वाह्यं मारेत्यादि उमाशंभे
दिश्यादित्यन्वयः माराश्मिहिश्मः । रामोबलदेवोदिः उममुखोगणेशः एतैः सारं यथास्यात्तथावद्धः ॥ आसारोधा
रासंपातः तदुद्वेगोनादिश्चिद प्रसरेण ततानांजततीवसत्ली श्रियां स पदां संग्रहः स वीसांसहवासाहं उ संकार्ण

व्यतिरिक्तः अनुरागवतीत्यादौ समासोक्तिः आदायेत्यादौ विरोधः क्रियाभ्रान्त्यावायादिनालक्ष्ये भेदेन विरोधाऽतत्त्विति
तस्यामीषां स्वस्यनिर्वाहकत्वात्तत्त्वं भवतु श्लेषः अलंकारत्वं पुनरन्ययोरेव तदप्रतीतौ शब्दमात्राद्यमत्कारानुदया
दित्याह शब्दश्लेषइत्यादिकोऽयमिति अर्थालंकारत्वे शब्दश्लेषस्याकिंचित्करत्वं अर्थश्लेषस्यैववक्तुमुचितत्वात् तस्यच
14 निराकृतत्वादित्याह इतिशब्दवैचित्र्ये शब्दश्लेषस्योद्भवं तं अलंकारत्वं पुनरर्थस्येत्याह किंचेति वैचित्र्यं श्लेषणमित्यर्थः
:रूपकविप्रतिमासंरंभः। स्फूर्तिस्त्रिजावक्रोनोपादितः सच शब्दश्लेषणरूपः। अलंकारः। शब्दमात्रार्थद्वयमुखति
राद्धकत्वेतास्यतालंकारत्वेत्याह अर्थेत्यादि शब्ददोगुणदोषेत्यादि शब्दस्यौजः प्रभृतीनामर्थस्यौजस्वित्वे तैर्वगुणता
एवंप्रकृति कटुत्वादेर्दोषस्यार्थस्य सुकुमारत्वादानन्दोषत्वमित्यमीषाम् अर्थमुखप्रेक्षकत्वं अयुक्तार्थत्वादीनां १८
शब्दाद्युपस्थितानाम् अन्येनामुख्यानुपकारित्वादिना दोषत्वं तत्तु प्रमाणान्तराद्युपस्थितानां माधुर्यादीनां गुणा
नामपि सुकुमारशब्दमुखतिराद्धकत्वं तेषामिति अर्थ्यश्च शब्दश्चेति समासः। अभिन्नप्रयत्नोच्चार्यत्वेऽर्थश्लेषत्व

स्थानंमान्याद्ज्यारमणीयातांसोमाततः परंरमणीयता नान्यत्रत्रउमात्वेहेतुरद्विजेतिजतत्याउमेति निषेधेतत्तथाप्र
सिद्धेः आदिक्षेत्यपिपाठः अनेन श्लोकद्वयेन खड्गः प्रस्तापितःखड्गः प्रस्तीर्यतयद्दिकांतरे माशब्दं विन्यस्य तिर्यग्द्वि
क्रमेण वाशब्दादि हकारांतं वर्णचतुर्दशकं विन्यसेत् त्र्येकाधीराततः शिखायांसेति क्लिष्टं तत्र तिर्यग्धः क्रमे
ण वाशब्दादि क्षकारांतं वर्णचतुर्दशकं विन्यस्याधरां धीरांकुर्यात् ३ त्येषा पहिका माशब्दक्रमात् । देघ्र वि
ष्टः एवमपरमपि माद्रावं तत्रप्रविष्टं कल्पयित्वा तस्य दक्षिणे पार्श्वे ताव त्यादि ह उत्पत्तितरं विन्यस्य वामपार्श्वे
तिर्यग्विलोमतः क्षकारादि मकारांतं वर्णसप्तकं लिखेत् ३ माशाट्टकपूर्वदिक्षिपेकाता डिकाततोऽपरमाकारं
तत्र कल्पयित्वा तदुपरि न्याशब्दादि सीशब्दांतं गंडिकायां लिखेत् ततः सेरमध्ये माशब्दं विन्यस्य तन्मध्ये वाकारा
दिक्षांतं वर्णचतु ···· विन्यस्य वामतो विलोमेन मादिश्यात् ३ इति । लिखेत्तमाशब्दः पर्वत्रैवेति सेरः परवर्णद्व
यान्यर्णांजनमित्याति खड्गनिष्पत्तिः शरसेतिशरं कांउल्लातिग्रह्य तिप्रक्रांतायाः शरदो विशेषणं शारहिदि

शराणां संपत्तिः बकुलारं माणांत्तरत्नातोराद्भिः प्रकाशा वालिवनालानामारवो यत्र वावल्लाभिर्हंसीभिः बहु
ला बहुलाब्वावल्लेत्यर्थेः मेदा अनुघता अमेदाल्लाद्वितरेकरत्नाराजातायत्र कारं राजस्थेल्लांतिर्ग स्फोति बकुले
कश्मपद्वोप्यमत्नाताराद्भिः प्रकाशनाद् अत्र पादस्वकुमयेतायेः कैमेणयंति बकुमयेकाते प्रथममद्वितीयतृ
तीयपादानां यथाक्रमं प्रथमद्वितीयवर्णातां चतुर्थपादस्य चतुर्थे पूर्वमयोः तृतीयद्वितीयप्रथमपादानां तृ
15 षष्ठसप्तमाष्टमातांग्रहणे प्रथमः पादः द्वितीयात्प्रथमा द्वितीयतृतीयौ द्वितीयतृतीयाभ्यां चतुर्थौ तृतीयात्प्र १५
थमं गृहीत्वा द्विद्विपादः द्वितीयादष्टमं प्रथमा सप्तमाष्टमौ द्वितीयतृतीयतृतीयाभ्यां पंचमौ चतुर्थीड्षष्ठ
सप्तमौ तृतीयादष्टमं गृहीत्वा तृतीयः पादः चतुर्थद्वितीयतृतीयेभ्यः प्रथमद्वितीयतृतीयाद् प्रथमाश्चतुर्थपं
चमौ द्वितीयतृतीयचतुर्थेभ्यः षष्ठसप्तमातिवाह्वराणि गृहीत्वा चतुर्थः पाद इति प्रस्तारे सुरजे सिद्धि
द्धिः भासत इति हे प्रतिभासारतवसभा भासते वासनाभातारसिकाहृताश्च विताकांतयभीभावो यस्याः सा

वितोवशीकृतश्चात्मा यया तत्त्वबुभुत्सुयुगलस्य कथावादः तत्रभुला निपुणो देवा मादेवतुल्या वतहर्षे विस्मये
वा अत्र कर्णिकायां भाशेषं विन्यस्य तदुपरि द्विरष्टदले सतेऽइति दक्षिणपार्श्वे तस्मात्र सारेति अथ पश्चात्तत्र मावीति वा
म० पार्श्वतो पितस्मिन वादइति सिद्धे द्वैवर्णी क्रमशोऽन्यसेदु प्रथमरिमदलदक्षिणकोणदलादारभ्य चतुर्षु को
णदले सु प्रतीति हा हे ति आश्लिष्ट वर्णी च प्रदक्षिणेन प्रस्तारयेत् द्विरष्टदले पत्र लोम प्रतिलोमामांकर्णिकाद्वारा
द्वि निर्गमः पुनस्तस्मिन क्रमेण विप्रवेश पश्चात्कोणदले षुतुर्का विडवेड्गः केवत तिगमो वा प्रथमादले भाशि
ष्टान्तः प्रथमभाशब्दः एवं वप्र विष्ठाः सप्तदशवर्णैर्द्वा त्रिंशता निर्वाहइति वै चित्रं एवमपभवं वे: रसासारेति संबो ध
तहे पृथिवी श्रेष्ठ रक्ष तस्कवर सासासार संयमं तदृष्टीर्घ नेत्रदातोऽयः प्रभावहा विद्विये स्यतं स्यती तिरसा बिडो
घणीय ह्याधनागमः आयः स्तेतान प्तः सपव येधातानस्य तिनाधायति ग्ग्नता सान निघ्नतेना स्तठद्वेयोपायस्याः श्रव
लेत्पथोः शातस्तुरतमपयद्यसातेऽवात अर्नविलततनूकरणंत द्वास्तेवाति प्राप्नोतीति दितरक्षः पुनरर्थेऽत्र सर्वतो
भद्रे प्रतिपदं प्रतिलोमेपि समपत्रपात अधः क्रमेणपंक्तित्वनुष्टये कातेऽधः क्रमेणायवि-तेरसमैश्च प्रथमः

पादः एवमर्द्धक्रमेण पाठे द्वितीयैरर्धैः। क्रमेणैव सप्तमे द्वितीयः। तथा तृतीये षष्ठेश्च तृतीयचतुर्थैः। पंचमेश्च चतुर्थैः। प
वमुपर्यधः क्रमान्यां पाठे प्रथमेः प्रथमः पादो द्वितीयादिभिः। एवं प्रथमपादेष्वनुलोमप्रतिलोमप्रतिलोमाभ्यां प्र
थमः द्वितीयादौ द्वितीयादिः अयमर्द्धभ्रमणोपि सम विनोपीति तदुक्तं रुद्रटेन तत्र चक्रखड्गमुसलैर्बाणासनबाण
शूलशक्तिहलैः। चतुरंगपीठविरचितरथतुरगगजादिपादपीठैश्च। अनुलोमप्रतिलोमैः शस्त्रमसुरजसर्व
16 तोभद्रैः। इत्यादिभिरन्यैः विन्यासविशेषाकृतिभ्रमरैः। भेदैर्विभिद्यमानं संख्यातुमनंतमस्मिन्नालं। तस्माद्दि
ङ्मयादिश्मात्रमुदाहृतं कवयः। यन्नाममनामयस्यात्तदाकृतिर्लक्षणं तस्य। तच्चित्रमेव द्रष्टव्या वतार्यम
खिलं ततोऽन्यदपीति। कवेस्तद्विषयकं तैयुएवं शक्तित्वे तु काव्यस्य स्वरूपतामिति अत्यंतनीरसत्वादिति पुनरु
क्तत्वदिति। एवं तत्र्थैतरवस्तुतो नैकार्थतात्वमापाततस्तथा मानमन्यथापौनरुक्त्यदोषापत्तेः अथोतरस
क्रमितवाक्योऽतिप्रसंगवारणाय विभिन्नेत्यादि विभिन्नो विजातीयानु पूर्वरूपः तत्र वृत्तानुपूर्वीभेदः २ ह
तिन प्रसंगः एकार्थतित्वेत्प त्रऽवेन नोपमस्य किंत्वाभासीभजैकार्थतापाप वाभि धानं तेन विभिन्नेत्या

देवविदोषणोस्त्वात्वापयत्रि॥ तदाहपुनरुक्तेत्यादि॥ अपुनरुक्तस्यैवपुनरुक्तवदाभासमाभासोजानंसार्थकार्तर्थकतिवन्नमाण
लक्षणसमन्वयमस्वेन मुखे आयाततःसर्वेत्याभासानुकर्णं विभजतेऽव्दस्यतथाशब्दार्थयो रितिकेवलेनतत्पन
नार्थव्यावर्तितंशब्दस्यैवान्वयव्यतिरेकानुविधानाद॥ अविधवेत्यादि॥ अवनितलतिलकःस्थिरतायांसदाभाति
अविधवंददातीति अविधवदाताहायस्यतंशादि- वाणवेतंतारयत्यपसारयतिन्दपविशेषणंसहसावलेन विभि
न्नः रथिभीरथाधिपे॥ अवकततः॥ सेवंक्ष्मास्तरगाः पादाताश्चयस्य अनल्पाऽतस्तया आगाःपर्वतः चत्रपतंगेन सि
द्धानांदेवादिश्रवानांमापाततः यौतरुसमचमानं आमंगपदत्तिष्ठमुदाहरतिवकासतीति अंगनाशुरमंतदुत्यंगना
रमाःविरहशून्याः कौतुकेनविवाहसूत्रेणयआनंदःसुखंतद्देतवः॥ धनवत्तयाविवाहसुखशालिनः विबुधाःपंडिता
ःसुष्ठुविषयेषुमतासियेषांअत्रांगनादिपदान्यखंडान्येवेतितथेतितकेवलशब्द॥ मेमात्राभ्रयः॥ अयंपुनरु
क्तवदाभासः॥ तनुःशरीरंवपुश्चअन्योऽप्रमेयवलः करिणोगजाः प्रशस्तकुंभः रक्तांसुधिरंरक्तोवर्णभेदः

तेजोवल्लविशेषस्य हरिरिंद्रः सिंहस्य उतिष्णुरंयीप्रेजयश्रीलस्यात्तुर्वपुः कश्मशरीरस्य करिणांच अरुणंशुऽनांकुंज
राणांरुधिरैः शोणितैरक्तारक्तवर्णाः खरास्त्रीदंता नखा यस्य तेजसः परोत्कर्षो द्दामतावधीमतेनुः स्यान
महस्तेजोवल्लविशेषस्य तेन एथुप्रशंसामनोयेषांतेषामिंद्रः श्रेष्ठः अस्यालंकारस्य शब्दाश्रयतामुपपादयति
एकैकोत्पादिता कैकस्मिन्नतन्नकरिरक्तं तेजोधामहरिजिष्णुरूपेणायमितिवक्तुशादिपदोपादानेतदभावाऽ
तेन शब्दानामन्वयव्यतिरेकानुविधानाऽत्तदाश्रयता अपरस्मिन्निति नपुंसकं जरसघिरमहः स्वरूपेणाहीय
17 तऽतिवपुःप्रमतीनांस्थानेशरीरादीनामुपादानेपितदत्तपवयादित्यर्थान्वयव्यतिरेकानुविधानमित्या
हऽतीतिऽमयंद्वाब्दोऽथेस्यतत्समयालंकारत्वेकथमत्रशब्दालंकारांतः पातऽतिचेद्भैवं प्रथमोयस्थितत्वे
नात्रैवल्लद्धितत्वाऽशाश्रिस्य मंत्राम्भुरित्यादौपुनरर्थमात्राश्रयतेति ॥०॥ इतिशब्दालंकारविवेचननामतव
मउल्लासः ॥१० ॥ अवसरतो निरूप्यमाणामर्थालंकाराणामुपजीव्यत्वेन प्रथममुपमां लक्षयति साधर्म्य

मितिसमानो धर्मो ययोरथाद् उपमानोपमेययोस्तौ सधर्माणौ तयोर्भावः साधर्म्यं समानधर्मनिरूपितः संबंध उपमास
मासेऽन्तरतम्द्वितस्य संबंधाभिधायकत्वमपतद्धत्वात् इति समानेन धर्मेण संबंध इति सामान्यलक्षणसंबंधिद्वयमाह उपमा
नोपमेययोरेवेति सादृश्यसंबंधस्य प्रतियोग्युपमानं मनुयोग्युपमेयं तेत्यादि साधर्म्यविवक्षायां तु तयोर्प्युपमे
त्यर्थः संमानेनेत्यादि तद्धारक एव तयोः संबंधः ननु साक्षादिति भावः धर्मो गुणः क्रियावत् जातिस्तदाघटादृत्वप
टादृत्वमित्यत्र द्रव्यत्वेनोपमितिप्रसंगात् तत्र वेष्टापत्तिः अनुगमकस्य भेदात् तवगमकत्वात् अत एव समानेन सजा
तीयेतत्त्वेकेनेति पर्यवस्यति तेन घटत्वेन घटपटेत्वइत्यत्वावगमात् अस्य वसा धर्म्यस्योपमानउपमेयस्यच्छेदाव
च्छिन्नयोगिनोवंद्रउवमुखमित्यत्र नु यज्जातीयधर्माश्रयश्चन्द्रस्तज्जातीयधर्माश्रयो मुखमित्यनय विशेष्यको प्रती
तेः नववंद्र निष्ठधर्मसजातीयधर्माश्रयो मुखमिति प्रकृत विशेष्यक एव प्रत्ययः हंसीव धवलश्चंद्र इत्यादौ प्रती
तिमाधुर्यबीजविरहेऽपि दोषाभावात् स्यात् हंसनिष्ठधवलत्वसजातीयधवलत्ववत्त्वावंद्रस्य प्रतीतावतु मव

सिद्धं मा भूदर्यं तस्माद् उभयविशेष्यकत्वेऽपुंस्त्वान्वितधवलपदस्य हंसमात्रान्वयेन चन्द्रमात्रान्वये विवादितप्रतीत्यनु
पपत्तेश्च एवं चन्द्र इव मुखमाह्लादकमित्यत्राप्याह्लादकपदस्योभयान्वयित्वेऽपि नपुंसकस्य मुखपदस्य लिंगग्रहणम
नुशासनाद् एवं स्यात् तत्समानधर्मस्य प्रथममुपमानेन ततः उपमेयेनान्वय इति क्रमिकान्वये नपुंसकान्नपुंसके
ति सूत्रस्यानवतारः विशेषणस्य युगपद्विशेष्यद्वयान्वये तेन संख्यानियमाद् एवं चन्द्र इव मुखमाह्लादकमित्यादौ
प्रसिद्धोपमायां प्रसिद्धिवशादेवाध्याहारेण प्रागेव चन्द्रस्याह्लादकत्वावगमे यथा ह्लादकश्चन्द्रस्तथा मुखमिति प्रा
दिप्रतीत्यमाथर्यान्न दोषः न वा त्वत्प्रसंगः प्रसिद्धिवशाद्धर्मोपस्थितावुपयस्थिपर्यालोचनासहत्वाद् एवं चन्द्रेण
तुल्यं मुखमाह्लादकमित्यादौ तु सदृशादिपदानां पर्यालोचनयैवोपमानत्वागमकत्वमिति तत्र तत्राथो
वेति अप्रसिद्धोपमायां तु हंसीवेत्यादावुपात्तस्य धवलपदस्योभयत्र साधर्म्यावगमकत्वाद्दोष एवेत्यवधे

यं चात्र संबंधत्वेन सजातीयधर्मो निरूपितः संबंधः स्वाधीनो राज्ञः पुरुषः प्रकृत इत्यादौ स्वस्वामिभावादिः आल्हादकत्वा
द्युपादानेन तु तस्यैव निरूपकत्वं यथा ल्हादकश्चंद्रस्तथा ल्हादकं मुखमिति प्रतीतेः यां ज्योत्स्नामर्पितत्वं हारं ग्ला
नागरागो हरिचंदनेन। आभाति वाला ऽपर कृत्सार्थः स निर्झरो ऽस्य ऽरव वाद्रिराज इत्यत्र विशिष्टोपमायां हार निर्झर
योरातपह रिचंदनयोश्च विशेषणयोः सजातीयधर्मः शुक्लवर्णगुणः संबंधः समानधर्मः एवमेव बिंबप्रतिबिंबभावः ए
वं वसकलत्वकलत्वं पुरातत ज्ञातसंप्रति सुधासु धीसु बिंबमिवेत्यादौ श्वादृश्यगुणस्तथा वाच्यवाचकत्वा स्वस्वरूपस
वंधे नोपमेययोर्वक्त्रि धर्मत्वाऽतानूपमानोपमेययोरिव साधर्म्यसंभवे नेदग्रहणमनर्थकमित्यादि हनेदग्रहणमि
त्यादिनितं विनी सैव नितांविनी वेत्यादावनन्वयेऽपारमार्थिकाभेदविरहाऽतवसोप्युपमैवतत्र साम्यस्यवमत्का
भावाऽऽउपमानोत्तरस्य व्यवच्छेदस्यैव तथात्वान्नवतत्रधर्मस्यैकत्वे सजातीयता विरहेणनोपमाप्रसंगऽतिवाच्यं ध
र्मिभेदस्येव धर्मभेदस्यापि काल्पनिकत्वेन सजातीयतातया याऽथतु तया याऽपतु तत्र भेदकल्पनायामप्युपमा
नत्वमेव कल्प्यते न भेदऽतिमिश्रमतं तदसद्दूरेऽसति भेदेऽउपमानत्वाप्रतीतेः प्रकृतस्याप्रकृतत्वानावाऽउप

मानत्वस्याप्रकृतत्वघटितत्वादुपाणिपिवास्याःपाणिरिवास्याःपाणिरित्यत्र दक्षिणवामतापर्यवसायकत्वेनालिकमने
दाहुपमैवण्णवंरामरावणयोर्युद्धंरामरावणयोरिवेत्यत्रापियुगभेदविवक्षायांअन्यथानन्वयएवेतिस्तत्य
कसाधर्म्यव्यंग्यत्वेतिरेकेपिवैधर्म्यस्याप्युक्तिरितितयोभेदवच्छेदायवाच्यमवैधर्म्यमितिसाम्यस्यनिर्देशस्तणाद्भुक्त
19 नार्थेनोपलभ्येतद्भुक्तंतन्नतत्रांगाभूतायांतस्यांतत्वानपायाद्अन्यथाशंकरोऽछेदप्रसंगाद्विभजतेप
र्णस्यादितापर्णेऽपयान्नसर्वत्रयवालुप्तात्रनुपात्तयत्किंचिदंगाणकस्माद्धयोरित्यादिउपमानादीनांप्रवर्त्तनमि
धात्रयाणामुपमानेतरेषामितितत्रैववक्ष्यामः। लोपोऽनुपादानमितिभेदाविन्यायकृतवचनानुशासनिक
मितिप्रथायथंदर्शयिष्यामः अग्निमासत्रेप्रथममुपात्ताअग्निमेत्यतेनैवलक्षेःसेतिसुखार्थेश्रौतीउपमा
नोपमेययोःसमानधर्मसंबंधोयत्रशब्दादवगम्यतेसातथावाक्यमेकपाधानापलक्षमाकांक्षादिमद्वनेकां
पदंसाकथंस्यादित्याहयथेवेत्यादियथायदु॥ तरकृप्रमाणाः तस्यैवतदर्थस्यैवनचतत्पर्दसंकेतानायत्तपदार्थे

स्यपते यथैवास्यः विशेषणानियतजातीयगुणवानिदमन्ततिरि तिप्रतीतेः तद्वशवादयः क्लिष्टातिपादयंतीत्याह संबंधमितिस
म्बव्याख्यातएवषष्ठ्यावदिति अपूर्वस्य प्रतियोगितावगमकत्वादुतनूयमानविशेषणत्वे कथं संबंधाभिधायिता संबंधेप्र
तियोगिनो विशेषणत्वतियमाद्दित्याह शब्दशक्तिमहिम्नेति उवादानामव्ययानां तथात्वेपि विशेषणत्वस्वभावादिति
यद्यपि तथापि द्वयोः संगतिः प्रीतिः मुखादपति कृत्यैवेति योगिनो विशेषणत्व तियुक्तत्वैवननुक्तं संसहयमित्याकां
क्षितधर्मापेक्षयापि तस उपविरुवाचकपादानेन न्विवादानां प्रयोगे कौत्रीतुल्यादीनां वार्थ इति कथमयं नियमः इयोः
सादृश्यवाचकत्वेन नतु तुल्यत्वादिति उच्यते। इवादिप्रयोगे प्रतियोग्यनुयोगिसमानधर्माणां वोधकानां समानविभक्ति
कत्वेतमिथः अभेदान्वयेनात्नुपपत्तिः यथाकमलमिवमुखंसुरभी व्यादौ कमलेमुखेवइगेवसौरभ्यान्वयाइव
इणेनतुल्यं मुखमाह्लादकमित्यादौ तुवंइणेन सहता ह्लादकत्वान्वयः शाब्दो विभक्तिभेदात् किंतु कथंतुल्यमित्या
खमाह्लादकमित्यादौ तुवंद्रेण सहताह्लादकत्वान्वयः शाब्दो विभक्तिभेदात् किंतु कथंतुल्यमित्याकांक्षायाम

घैएवेति श्रौत्यार्थीश्चिनिकाः कमलंमुखंवतुल्यंसुरभीत्यत्रविमर्शिसामेपिउपमानोपमावोतद्वाक्यमाभवणमात्रेणाव
गम्यते किंतुप्रकृतत्वाप्रकृतत्वपर्यालोचनेनैवेति तेयंश्रौतीति भावः। उपमानोपमेययोः शेषकत्वेपि प्रतियोग्यनुयो
गिभावउपमानोपमेययोर्गुणप्रधानभावाद्प्रकृतत्वेनोपमेयस्य प्राधान्यादिति तन्निवादितांसाहृदूपानिधाते
२० वंद्वादौ मुखादौव कथं सेदेनतद्दै शिक्ष्यात्वयः विमर्शचर्थातभावं विनानामार्थयोस्तदनुपपत्तेः नैवं अव्ययातिरि
क्तेतत्वियमाऽअन्यथाघटः पटातेत्यत्रघटान्योन्याभावयोर्भेदात्वयबोधातस्याउत्तद्भितमात्रेनश्रौत्रीत्वमित्याहतत्
त्रेत्यादि तत्रेति सप्तम्यंतान्नसेतिषष्ठ्यंतादिवा० र्थैवतिरित्यर्थः। इवार्थः साहृश्यं अत्राथश्चतुर्थादयतिते नतुतुल्यमित्यादिष्य
मेयएवउपमात्रसंबंधेएवमुपमानएवेत्यत्रापि आदिनासमसहृशादिपरिग्रहः विश्रांतिः सामानाधिकरण्येना
न्वयबोधजनकतयान्यनिराकांक्षितासाम्यमुपमानोपमेयनाव॥ पर्यालोचना प्रकृताप्रकृताप्रकृतत्वप्र
तिसंधातंतुल्यतासमानधर्मसंबंधे प्रतियोग्यनुयोगिभावः। तत्रसाधर्म्यस्येति आर्थत्वेव्याख्यातमेवसमास्थगामि २०

तामाहइवेनेत्यादिअनेनसमात्तव्युत्पादनमर्थ्यथा राजइतिसमासांतविधिः। तस्यापूस्वप्नेपीत्यादिवैरिभिः स्वप्नेपिसवेतो। विज
यस्यैवानुभवाऽपूग्रभावः प्रभुत्वंऽन्यत्रिहेतुः प्रभवः स्वाधीनपतिकाऽत्यक्तः स्वाधीनापतिव्रतास्वाधीनपतिकायस्येतिनाक्वचगा
श्रोतीवकितेत्यादिकुधिसत्यांनुपितकर्णेनेत्यपिपाठः। कोपेपिकांतपलपवयाऽसंमदन्निसमभावयोगाद्यश्चैवाक्यगा
अत्पायतेरिरुद्धतानांविपथगामिनांदानवानांवदिव्यैस्तूक्तैः स्वर्गीयैभ्यमयत्नस्वार्थेउपायैः सामादिभिः अदइति
भुवनविदितयशांलंद्वीः कमलासंपत्तिर्यस्यअत्रभुजेरिवेतिसमासगाम्भीर्यात्त्रीअवितथेतिअव्यथेमनोरथवर्त्मप्रकाशने
सुप्रकटगुणगरिम्णागीतायीयेस्यसुरतरुः कल्पद्रुमः द्योतिभ्यरेतिसंवुद्धिः। अत्रसुरतरुसदृशेतिसमासगाथागांभी
र्येतिगानायेमकलितानिष्पायत्वमतल्लस्पर्शइत्वंवभुजगउपपानिष्प्राततोरेवपतित्वाद्गिरिडुरूपवान्स्यसंवरणांचिकचा
दुउपन्यासः। गंगाभुजंगस्येवेतिइवार्थेवतिरितितद्धितगाश्रोता। एवमंवरस्नैत्यत्र। पिअंवरस्नंसर्येः तन्तुगुणालंका
रवैविश्यावदव्यंगपविवत्रमितिप्रागुक्तं। अलंकारस्थलेषुवसत्यपितदेविचित्रैवंगपस्यानुमविकततयाच्छेनिगुणीभू

तव्यंग्यपाम्यान्यतरत्वसंभवेकथंचित्रत्वमित्याशंक्यतेरवाघीनेत्यादिना लोकोत्तरत्वं साधारणलोकवृत्तं विषयीकृत्यानुप
घमानश्चमत्कारो विस्मयः सविषयः प्रतीयमानेन व्यंग्येन वैचित्र्यं चमत्कारानुगुणं परिहरिहरतितथापीतिसत्यपिव्यं
ग्यसमुत्कटयालंकारस्वात्मतपाप्रथमतश्चित्ताकर्षणमितिचित्रतानखलुवाच्यादिवैचित्र्यंव्यंग्यसत्वविरोधीतिसि
द्धांतपर्यवसानत्वमस्वल्चित्यादि अत्रालंकारस्वतिकाप्येसस्पर्शोवैशिष्ट्यंपरामर्षोवगाहतंवास्तत्ताप्रतीतिश्चमत्कारः
वाचास्पदंचंदुःखमुखमास्वादक मित्यादौवंद्रादिनिष्ठधर्मस्तजीतीयमुखादितिष्ठधर्मस्पर्शो मातिशयस्यवैचित्र्यंसर्वजि
नमनम्रत्वोद्दीपकत्वंप्रतिभासोज्ञानंव्यंग्यानपेक्ष्यैववाच्यवैचित्र्येणचमत्कारिताऽइतिचित्रत्वेत्यर्थः तन्वेवंरसादे
र्व्यंग्येऽलंकारांतरेवकथंतेनव्यवहारइत्याहरसादिस्त्वितितद्गणनायित्वेत्यन्वयः अलंकारान्उदाहृतताये
सामुदृष्टवैचित्र्यैतैरेवलक्षणप्रदर्शनमितिभावः यथासंकीर्णमुदाहरि क्रियतामित्याहतद्रहितत्वेनेतितथंदेनरसा
नुकर्षणंउदाहि क्रियमाणाः प्रदर्श्यमाना॥ निरसतांनिरास्वादतांचायमर्थः रसाभावेऽलंकारतानस्माद्वाच्यवाच

कोपस्कारद्वारातदुपकारकत्वेनैवतत्वादुकेवलमायाततःस्वचेविवेचित्रनिश्रमणादुवित्रतत्याहनदेशनीयमिति ग्रंथ
गर्भेवलक्षणांसवंगर्भत्वंलक्षमितिपरस्परविरुद्धाभिधानमितिलुप्तामाहतद्वादितितद्वथुर्गाविड्लोपाऽनुपादनिष
द्धुघत्वंवारयतितितिबंदत्वादिसुखत्वादिप्रतीतिनेधर्मलोपड्याह धर्मः साधारणादु तिवंद्रस्येववड्वद्विति श्रोतीत्यसं
मवे कथंतद्वितवर्जेतमितिवेन्नेवंधर्मानुपादनेवंद्रस्येतिवाक्येनरतेः प्रसंगः सायेक्षत्वात्प्रतियोगिनोऽतुनुपादि
साकांक्षत्वादुधन्यस्येतितिविघतेऽन्यसमानत्वयस्यतथाभतेनसौजन्येनयठकर्षःकोर्तिरित्तएवचन्यस्यप्रशस्तस्य
कार्मवचनमतसासर्वेषामेवपरस्परंजिनकर्त्तासत्वमितिजान्तुत्रोततत्वव्युदासः अत्रत्यप्तजनकत्वस्यसमानधर्मस्य
प्रसिद्धत्वादनुपादानं अमतंयथेतिवाक्ययगालुप्ताश्रीरीआक्षेत्याद्दिखड्गकर्षणमात्रेणकृतांतिसमताम्बद्धत
न्निपातादिनात्रकतांतिनसमदूत्याथरिलक्षाकरवाल्द्रवेतिस्वाचारःकृतंखड्गस्पघातकत्वश्रमतस्यमानुर्य
विषस्यनाशकत्वं द्व प्रसितिन्यायान्नोयान्तित्रंयजावसीतिप्रयोगतश्चेतिमविष्पतिवन्नेमानाकरवाल्द्रवेति

समासगणश्चेति । अत्र मत्तोपमेत्यादौ कृद्विषये तुल्यमिति तद्धितगणार्थे तुल्यार्थे इति धर्मलोपे चोदाहरणानि उपमानेति वर्त्ते
ः कल्पवादिरप्युपमानपरत्वनियमादुत तदनुपादानान्न तत्संभवः इति तद्धितानुयत्समासः तुल्यार्थे वतेरप्युपरत्वसंभवे
कथं तद्धितगामितिवेद्गत उपमानानुपादानेन तत्संभवात् तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिरनुशासनात् इत्युपमानेन तुल्ये
ति सकलकरणविकल्पाभिप्रायेण तरगासरसकाव्यस्य । दृश्यते अथवा निश्चयतो समृद्धमेव समानत्वेनाव्यस्य दृश्य
मिति वाक्ये असंभवविवक्षायामुपमानानुपादानेऽपि नैव समासो इति काव्येन समस्तव्यसनमिति समासः अत्रैके
विद्कत्वेति पाठे यद्यपि श्यौती संभवति तथापि श्रावीतैर ताहत्त्वात्तथानो क्विरित्यादिना ऽत्र वादिस्परत्वनियं
मेन तदनुपादानेन तदसंभवस्योक्तत्वात् अत्रो यमाव्यतिरेकस्यागस्याग मिति यत्नैरुक्तं तदप्यसत् अत्र हस्वाभ्यां
त्वेनोपमानासंभवविवक्षायां तत्र आधिक्यासंभवात् वादेरिति कण्वच ङ ण मुणः कल्पायनयेयिन्नायिणमः
ननु समासयिन्नाविभक्तेर्णत्वं भिमि भवन्नभिरूपाधिपि विधित्वे लुप्ता याजन विंशतित्वानुपपत्तिः तस्याः षष्ठी धे

नैवतत्संभवादित्याह कर्मेणइत्यादि कर्माधिकर्माधिकरणेन्तरत्वेन क्वचवोद्देविध्यमितिभावः एवमुक्तोप्युपपदभेदान्तत्रा
त्वं कर्तृसत्तरत्वेन क्वचऊ पिमार्थ क्वचमित्याह ष्णडितितत्तइतिकामिनीगंउद्वपांडुरित्यपमानानिसामान्यवचनैरितिस
मासः समासेनसाम्यप्रतियतेरिवाद्यप्रयोगः समासगोवाहरणमिदं श्यामितेतिट्शेनमात्रेणेनच्यप्रदत्वाद्श्यामितगुज
गोजातिविशेषस्तीवविषः सउवमीयत्वेनऽसिः पत्रमिवस्तत्वारत्वाइरुहरुहिकासरमसौन्नु कंचतेनापितामिवत्तस्य
नूर्णीमावोयस्यकुन्तु क्वसंकल्पितनत्वरोयसरणउत्यवेः श्यासिः पत्रमिवेतिमध्यमिनेव्याघ्राद्रिभिरित्यादिनासमासः श्या
सितेत्पाट्टौ न्तपमानानीत्यादिनेतिसमस्तसमस्तत्वेन पर्वेल्लात्मभेदः एतेनैकविषयाण्वोदाहरणद्वयमितिनिरस्तं कर्म
णः क्वचवउः मुदाहरति यौरमितियौरेस्तुतमिवाचरतीति कर्मणः क्वचवउपमानादाचारइत्यनेन आचारः क्वचिव्यालंतं
क्वचिल्लेदः कवनवशतेतियथा यथैतेयेत्रतः पुरउवाचरतीति आधिकरणाउतउक्तमाधारादपि स्यान्निरपेक्षत्वादि
ति अत्राचारः स्वच्छेदसंवरणंतारीयतइति कर्तृराधिः सलोपश्चेत्यादि अत्रवशता आचारः म चउत्यादिमघेयुदेउ

पमानेकर्मणिवेतिनमुल्लङ्घ्यो पाथो घनंजयः सद्भवसंवतीतितेनैव णमुल्लवकारेण कर्तुरनुकर्षणार्थकरा दिपुतैरेवानुप्र
योगः इत्येकेतैव धातुना प्रयोगोऽनुप्रयोग स्वधर्मा कुयथा मश्यंतीतित श्रातं पश्यंतिइति सर्वे घिनेदाद्दृशोनस्यत पोन
23 रुक्तंच अत्रेवादित्तुल्यादिपदविरहान्नक्रोत्यादिविंतेति यदुक्तं तद सद्भवादीनामिन कचजादीतामणुयमात यर
तानियमे तत सद्भावेमीतीत्वाद् अत्रकेचित् कचजादीतामप्योयम्याभेत्वेनन नस्त्वेयद्यपि नवादित्वोपः तथापिपा
वीनप्रणयानुरोधेनावार्येणो[illegible] मभिहितमित्याचार्यमाक्षिपेतित न्नकचजादीनामौपम्यस्यसंबंधाविशेषस्यत भि
धायकत्वात् कित्वावाराधर्मकत्वाद्वावादेराद असमानधर्मत्वात् अतएवपुत्रमिवाचरतीतिवाक्येऽप्येतौपम्यस्या
वरतीत्यतेतत्वसमातधर्मस्पदर्शितित्वात् कथंतर्हिसुतीयतीत्यादावेवाघप्रयोगइवेतिवेदुच्यतेकचजादीनामुपमा
तयरतातियमनुपपन्नातेषांप्रवणमात्रेणौपम्यस्याक्षेपलभ्यत्वात् यद्योक्तं विभ्यताभेतकचजादयोताचारमात्रार्था

अपि तु सदृशाचाराद्युत्पत्तिमीमांसोपम्यप्रतिपादकत्वेनेति तन्न उपमानोपमेयनिष्ठसदृशधर्मस्यैवोपमाप्रयोजकत्वात् तत्र
कौञ्चस्योपमानोपमेययोः संबन्धस्य साम्यस्य तत्तोन्यत्वात् गर्दभमतिष्ठति पुरुषमित्यत्र गर्दभो यथा तिष्ठति पुरुषः स्थैर्यैरिति तत्त
थायं मिति श्रुतिः पुरुषाभेदस्तिः समानो धर्मः एवमन्यत्रापि संवार्यमिति एतदित्यादिवमेवाघोरितितयोः प्रकृतत्वा
दुसवितेति सवितेव निपुणा वरतातिआचारार्थात्क्विपमवाशीष्यते त्वेनोयमार्गः तन्मते उदाहरणमिदं आचारार्थेक्वि
पो त्वोपोद्घ्रमान्तुपादाते तु उपमस्यागम्यमानत्वे स्फुटमेव समासगमा हपरिपेश्यात्यादिमतोराजं मनोरथः परिपंक्ति
तोत द्विजयकामतायाम पिमयोमवतीत्यर्थः राजानं कुजजरद्भवेति उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे इत्यनेन समास
: दुराधर्षत्वस्य समानधर्मत्वस्य प्रसिद्धत्वाददनुपादाते तु उपमममपि समासगम्यो धर्मोपमानयोरित्यादि वृत्तिः समा
सएकपघापन्नमते केपदं वा कथं समासा मासः दृष्टान्तायमानेहमरिच्छसिकं कनकथन्निता निकेतकीवनादिः माल
तीकुसुमसहृदनुभ्रमरभ्रमनप्राप्यसितिः। दृष्टान्तायमानपकशब्देनेवमुहुर्मुहुर्योवमातः उपकुर्वन्ते तत्यपिपाउः तद

मरमसमुपैतन्नित्यर्थः केतकीवती नि स्नमन्वितपक्षे ः प्रकृतस्य मालती कुसुमस्य सदृशं त्वं पुष्पातरं तास्तीति विवक्षाया
मुपमानानुपादानं रससत्वसुरभित्वादिवधर्मासिद्धेः कुसुमं वद इति पाठे श्यैतीत्व संभवः पूर्वमुक्तं चातिर्यायतीयः क्वचवीति
२५ आसे निवासे अनुपादानत इत्यर्थः अरातीतिमसुरतोपि वैरिणो विक्रमं तत इत्यद्भुतस्य घोतादिलोचत विकाशः सहस्रामा
युधातियस्यसतथातमिवाचरतीति कर्मणः क्यच् तर्हि किउपमेयमत्याह अत्रात्मेत्यादि सहस्रायुधमिवात्मानमाच
तिआचार क्यङ् जेय त्वमातितात्पर्यातं ज्ञेयेम न्यतेत थात्मानमपीत्यर्थः आनिमानफलं बलितद्वांकं समरप्रवे
शेतप्रतियन्तोन्सारणमायुधसहस्रनिर्वाह्यस्य प्रतियन्तोन्सारणस्यैवैतत्कृपाणेत तिर्वाहणादुच्यते वी
रप्रकर्षेः कृपाणेत्यादि विशेषणवशादेवावगतुम्पमेयत्वलाभः अन्यस्य तत्यात्वेत्त उपादानवैफल्यं स्यात् आ
तणवैपादानिकत्वे तोपमेयानुपादानमितितिर्यंत्र चवे विदुसहस्रेणायुधैः सह वन्नेत इति एकपदे चान्यथास
इत्यस्यनिन्न पदत्वेतेतत्यति परामृष्टोतेतस्योपमेयत्वेनोपमेयानुपादानासंगतत्याहुः तदसत् एवं चेद् कृपाणे २५

त्यादितोपमेयोपमानप्रसंगादस्य विशेषणत्वेन विशेष्यस्यानुपादानात तदनुपादानमिति चेद् इत्यस्य नित्यपदत्वेपित
दद्वानेति । किंच न्यायमपाकृत्य श्रुत्यानुपादाने तदनुपादानमिति चेद् इत्यस्य नित्यपदत्वेपि तदद्वानेति: किंच न्याय
मपाकृत्य श्रुत्यानुपादाने न्यपदप्रसंगात् अपि च नत्तु । क्वचो अनुशासताद् उकमरोऽधिकारणावत तद्विधाताश्चत
एवाधारादपि स्यात्तिरपेक्षत्वादिति कातंत्रवृत्तिः उपमेयवादि समानधर्माश्रयः तरुणीमनीत्यादि तरुणीमनि
यौवने कृताबालाकलादृष्टिद्वन्दृशिर्यौवत परिवयमाणेनेत्यर्थः अथवा तरुणीमनिसा तिक्तं विरचितमवलो
कनं यस्यायायौवनसंबंधेन सर्वतोविलक्षणादृष्टिरित्यर्थः ललिताय सर्वजनमनोहराय विलासाय विभ्रमाय वि
लब्धोद्दन: विग्रह: शरीरं विसरस्समहः मार्गस्य: यनेद्वंवंवलेतयते यं स्यादिति विग्रहः वंबलादिपदस्यक्तोलो
प इत्याह सप्तस्वुपमाने त्यादि यदा यन्मते समासश्चलोपस्ततन्मत उदाहरणमित्यर्थः सप्तस्वुपमानपूर्वपद
स्य बहुब्रीहिरुत्तरपदस्य लोपश्चेति पाणिनिसूत्रेऽस्यार्थः सप्तम्यन्तात् उपमानं च पूर्वपदं यस्य सङ्घादि समान

धर्मवोधकपदस्य लुप्तस्य पदांतरेणोपमेयवाचकेन तत्वहुव्रीहिसमासेनाप्युपमानपदार्थानिपदानिवादिसमानधर्मबोध
कानिति धर्मलोपादितित्रिलोपता कातंत्रेणुपमागयदंत न्त्वयनयरमितिलिंगांगीकारेणोदमुदाहरणमिति यदैपदि
पन्यासः आयः श्लिकादितिपरैःसमतं त्रिलोपोदाहरणे दवयति कूरावारेत्यादि त्वन्विच्छति व्याहरति त्रितिभ
25 योक्तिः प्रकृतस्य पदास्तेनावारस्यायः शल्लत्वाच्चावसानरूपाणामुदंत्रोदाहरणेनुवादीनां लोपः कविसेः त्र
कावनान्वलम्बत्वेनानुयादाने मगनयनेऽत्पादौ पूर्वः। सुतीयतीत्यादौ परः गेत्र हि उपमानपरमाविता नियते
न कचवारवप्रकृतेरूपमानतावगतौ स्वतन्त्रा तिपादकस्य वादेर प्रयोगः अन्यलम्पत्वाद आयः श्लिकउत्पत्र
तुकल्पइयाभावः स्फुटएवइत्याहतात्विति उपमापादकविरहादित्यर्थः एकोनेत्यादि भौत्यार्थीवीकचसमासगा
मित्वेताथीमात्रस्य तद्धितगामित्वेन धर्मलोपे पव उपमानानुयादानेवा कचसमासगामित्वेन द्वेवादिलोपस
मासगामित्वासकच वकच तमुल्लादिगामित्वात्सादि त्येक लोपे द्वादश धर्मवादिलोपे क्विपसमासगामित्ता मेदस

द्वचर्मोपमानानुपादानेतथैवद्धवाच्यमेयावच्चव्येकउतित्रिलोपेयंवत्रिलोपेसमासेमात्रगामित्वादेकेतिलुप्ताज्ञेनविश
तिःपूर्णापिर्वोक्तसमासतद्धितगामिनीभिःश्रौत्यार्थीत्वभेदेनषड्भिःषिउनेपंचविशतिःसंख्यानिधानमाधिक्यंचवक्ष्येद
परं अन्येषामत्रैवांतर्भाव इतिनु वदामाणो भेदसंभवेकथमनतिरिक्तत्वमत आह अनयेनेत्यादिमन रवितापां इतंच्चा
भिन्नेणकशब्दवाच्यत्वेनसर्वोपमानगतेसाधारणेउपमानोपमेयोभयनिष्ठो पि भिन्नेविजातीयइ। वस्त्रतियाघतया प्रत्य
पमानविश्रांतिमालायथा क्वचिदेकजातीयैः क्वचिद्विजातीयैः अनुसुमैरग्रथितातद्वत्सजातीयैर्विजातीयैर्वाबहुभिरस
पमानैर्वेष्टितोऽयमेत्यर्थः उत्तरमुत्तरेपूर्वबद्धमालोपमावइसाधारणधर्मस्यसकलोपमानव्यतिप्रत्यक्षयमानविश्रांति
र्यांपर्वसाम्यमतोव्याहेः तरंगिताक्षेणीमयपूर्वपञ्चाङ्गवेनसततमिलिताअर्पितितिर्योवकवर्पयः अत्रातिविमल
त्वमभिन्नोधर्मः।प्रमयाउवविताप्रभावेनविताबजेतुअवयंउक्तनुअत्रमधुरत्वादिकंक्वचितिरस्यतिएवमित्यादिके
प्रत्येकविश्रांतरसलायांयथाश्रांतेपर्वत्वेप्राप्तायाः व्रेडइवं टिकायाः परयग्रथनायांपरत्वंतत्तदत्रपूर्वपूर्वस्योप

मेयस्योपमानद्वयेपरत्वप्राप्तिरिति रसनेवरसतोपमा तल्लक्षितेति प्राभाकरिकत्वं तिरस्पतिएवमित्यादिर्वै विज्ञसहस्रेति नियथा
भुकमुखवक्षेति किंशुकमा। च मा वित्यादौ लौकिकीसघोमुं ड्तिमन्त्रदर्णे विकुकप्रस्पर्द्धिनारंगकमित्यत्र तद्वेकप्रति
मालत्वे लौकिकीयं सोपमित्यादौ। बिंवप्रतिबिंबभावः। यात्याम् हृवेल्लितकं धरमाननं तदा वक्त्रत्वेतशतयत्र तिमेवहंत्या २५
२८ ॥ दिग्धाम्रतेल विसृणेव्यपद्मल्ला द्वागाट निखातइवमेहृदयेकटाक्षः इत्यत्र वल्लितत्वाव क्रत्वस्यैव धर्मस्य संवंधनेदाद्व
ट्तनिर्दृश्यः वेदध्वदातनमित्येकयद्गतत्वं वंद्रइव वदनमस्याः इत्यादौ वाक्यगतत्वमित्यादयः संभवंति ननु वैविक्त्रसंभवे
निसत्वेचोवित्य मित्याहरुरुक्ता मेदेत्यादिंशुकमुखवक्षेती तिलोपामन्त्र हस्तेत्यादौ धर्मलोपेसमासगतं विवेचताउक्तो यतः
पातःयद्वशुकमुखेत्यादौनुपटित्तत्वा। दिको सघोमुं डितेत्यादौ वक्ष्मकाकमाटतेनसरंघत्वं मधुपानेनवक्त्रत्वंप्र
तीयतेतत्स्वनावोक्तिमेवप्रक्कल्पयती तितत्रोपमायाअकिं विकरत्वमित्यर्थः उपमानोपमेयत्वइति उमयमात्रत्वे
उपमेयत्वेवेत्यर्थः उपमाव्यावर्त्तनायैकपदं तस्यामेदद्वयटितत्वादुपमेयोपमावारणाय एवंवाक्यगतत्वं विभग

रिमलमनंदितमधुपासुयुवजनवेंता। सेमनसां विसमर्दरंगभुवः संक्रमलुलितशोभामात्मा भांतिमा विनपुङ्गपत्रमप्रदेशमवर्णा
नैः प्रवृत्ते तदंगतया प्रवृत्तयोर्मीलनाभावि न्योरूपमानोपमेयभावाभावे केवलमित्यादियानदितिवार्थेऽनुलेपनपानमूषणा
दयो। विन्नास्तपननश्याकारकत्वादाणुयानियस्यकालमस्यतस्यत्वा सवासाः क्रीडागृहाः शिलस्फ्लेमणक्रीडनयोः तेत्र
तुमध्यैकगोचराः। विलायोगिकमावाभात्भावितादृयः उपमेयोपमामाह विपर्यास इत्यादि विपर्यासविवरणीयरिव त्रिः अ
र्थो दित्यादिएकत्त्ववाक्येउपमानोपमेययो रूपमेयोयमानत्वासंभवादुपमातो भेदबीज मुद्भाव्यति अतरेत्यादि प्र
कृतयोरन्यतरः उतरोपमानव्यवच्छेदेनैवचमत्कारिकेत्यर्थः उपमितिक्रियायामुपमेयस्यकारणत्वात्तेनोपमीयतेऽनेनेत्यु
पमेयस्योपमानतास्वत्रं कमलमिवेत्यादि कमलायाउपमानत्वे स्वजनोपास्यत्वं मत्वात्तथात्वेक मलायाः स्थिरत्वं तथा
तनोसयाचितत्वं द्विभार्यांतस्याहारकत्वं तनोरेवंचरणा अनन्वया पित्वं च तौ तस्याः संपा त्रे हेतुत्वं रंथमौ प्रतीयतेव
नविस्मयेऽन्यत्राहस्मत्वाउ० उत्तेत एवेति विशिष्याभिधानं कादाचित्कत्वं निरस्यति सततमिति अतएव विशेषे

एकवाक्यगेनुऽउपमाप्रतिपादकशब्दप्रतिपाद्येतेतकमवलंवती। आननआणंतीएनआणंनकमलंपिदजणसलिलविहारे
ममरुज्जुआणि। विमुञ्चैतीत्यत्र महावाक्यत्वेनैकवाक्यत्वेपितत्र न प्रसंगः एकतिष्ठोपमानोपमेयत्वयोरनेकेवशब्द
४१ प्रतिपाद्यत्वात् एवकारेण भिन्नशब्दवाच्यत्वमवच्छेदः शब्दतोऽर्थतश्चैकत्वस्य विवक्षितत्वात् अन्यथावदनमिवास्याव
क्रमित्यत्र प्रसंगः। शब्दभेदेनार्थभेदादेवभासस्य प्रतिपादितत्वात् केचित्तु कमलस्य पुनीआवआणमित्यादिव्यवच्छेदाय कस्य
त्पादितासमुदायेन तं प्रतितस्येति विवक्षणीयं अत्र हि नैकस्यैतेकं प्रति किंतु कमलं प्रति मुखस्य मुखं चेति वकामएंलस्यो 20
पमातोपमेयभावादित्याहुः तन्न एवमप्यस्यावदनमिवास्यावक्त्रमित्यत्र प्रसङ्गो दुर्वारत्वात् उपमातोऽस्य भेदवीजमाह उप
मानान्तरेत्यादि अत्रोपमान्तरव्यवच्छेदेन चमत्कारस्तत्रसाम्यप्रतीत्येतिपात्लवैविआदन्योन्यभेदतिरूपणे चित्यमितिभावः
उपमान्तरासंवंधस्याभावोयत्रेतिसमासः अनन्वयपदार्थानिरुक्तिरियं तदाह अनन्वय इति अन्वयः संवंधः। अत
न्वयाख्योऽलंकार इत्यर्थः। प्रकृतस्यापेकस्योपमानोपमेयभावो वैलक्षिकः किंच प्रकृते पद्यमात्रत्वं हृदयतेयथाप

णामाति अत्र मिथ्याउपमातोपमेयभावादेर्भ्यान्यत्राविषर्मोऽस्यवगामः । वाच्यसाहृश्यातलंकारान्तिरूप्यवृयसाहृश्येपेण
निरूपणीयेषुप्राधान्यात् उत्प्रेक्षामाह संभवेनेत्यादि अत्र थैत्पतेन वाच्यसाहृश्यासगोत्रत्वसंभवनं उत्कटकोटिकः संदेहः
संभावतं अत्रोपमानस्यसाधकतमत्वेन कारणेनातटंशेस उत्कटत्वादित्याह समेतेतिप्रकृतस्येति विषयविषयिभाव
संबंधे षष्ठी उत्कटोपमानकोटिकं प्रकृतविषयंसंभावनमुत्प्रेक्षेत्यर्थः उत्कटप्रकृतस्योपमानस्येच्छा ज्ञानमित्यर्थ
तैऽत्राप्यदप्रयोगः अयं वेद एव न विभातीति संभावनायां वेद्मीश्वस्योत्कटत्वे स्फुटमेवतत्तु प्रकृतस्य प्रकृतांतर
मेवसंभवद्रादिकं वततत्थ इति कथं तेनोत्प्रेक्षणमित्याह समानेयमानेनेति प्रकृतमात्मनः समं करोतीति समयदेनोप
मानाभिधानमित्यर्थः समं करोतीति नामकारितांतादवगतेतोपमानेतेत्पनंतरं सहैकरूप्येणेति द्वौ षष्ठू तिनिर
संकरणस्योपपत्तावध्याहारानौ कित्पादि अत्रसर्वत्रैवोत्प्रेक्षायां वस्तुस्वरूपसंभाव्यमानसंभविनोरसत्वेन तताद
त्म्याध्येः संबंधः प्रतीयते अत्रकेचिदुत्प्रेक्षायांकिंचिदसतः संभावनं घत्त्वनसतः तत्रप्रथमंयथा सतः । पापादि

इतेवविसलताकोटिकुटिलः स्मरारेर्यो मूर्द्धि ज्वलतकापिशो भाति निहितः। स्रवन्मंदाकिन्याः प्रतिदिवससिक्तेन
पयसा कपालेनोन्मुक्तः स्फटिकधवलेनांकुरइवइत्यत्र कपालांकुरस्यालीकत्वाद्द्वितीयेन्दुवर्द्धमानलक्षणेष्व
२८ मूलनमित्याहुः तन्न कपालजन्मस्य कस्य चित्तादात्म्यं कल्पतां कुरेतत्तादात्म्यं चेंद्रशकलइतिसतएवखंडशः
संभावितं नाशतः अत्यथाशशविषाणस्यसंभावितं स्यादुक्तमेवमित्यादिकुन्मेषप्रकाशमुद्रकं तन जातवैरीजन्मा
वधिशत्रुः जात्वितिर्यो वेकदाचिदित्यर्थः निशायां रविणावंधुनारहितेकाले ज्ञातएवदिनेसतोपितस्याविवि
करता इंदीवरदलतुल्यात्स्मसगोत्रमित्यार्थितयाप्रसमंवलाद्भिन्नतुलशायादिनादत्तयाताड्यं अंगांतरस्यापिसौद
येमाहल्ललितेत्यादिमन्येयदाघस्मरं अस्माद्देशात्संवृकरत्वादुल्लवलीः शोभा ज्ञात्वयमकांस्मायदेनखनावि
हेतुः तत्रसके स्वरूपतादात्म्य संभावनं केचिल्लियतीवतमोंगानिद्धत्यादाविव ऋत्वो यमां मन्यंते तन्निराव 25
न्हे लिंपतीवेत्यादिसंभावितमिति अत्रेवमादस्यसंभावनमेवार्थोनोपम्यमित्यर्थः ५ यथायां मिवेन नित्यसमा

२७

स्तावुत्रासनाउत्राख्यातस्य नामता विरहात्तत्र्कांचुक्ताथस्पैव समासत्वाउ किंवलेयत्र कर्तृतमसोः साधर्म्याभावान्नोपमा
तव व्यापनंतथात्वेपनकान्नेरितद्वत्रेः त्वेपत एवक्त स त्वाउत्त वतद्वोय मानेक्ते विशेषणस्यत स्य साधर्म्ये निराकां
क्षत्वादिति नेयं आतपवोत्तंदं डिनाकेपा विड्य माधातिरिव क्रत्पेहजायत उति गातएवतमः कर्तृ कात्यायनत्वेपनख
रूपतादात्म्यसंभावेन अत्र केविदुउ भेदाद्योधत्वतहेतुरूपे दत्तेकि विफलेनुत्र वि खस्त्स्यमित्पा ये दात्रि विधाउ
न्येधेयोयमित्याद्योपमल स्या: यादत्तात्लस्य हेतुह येउ भेदत्तेराद्बणस्यापि रामांमो हित्वा हृदयमाश्रुगः विवेशमुव
तास्व्यानु इव प्रियइत्यत्र प्रियाख्यानरत्संफलं सवः घाया दित्यत्रव रूशा कृत्ते: कुरख वस्त्यमित्याहुः य मत्ल दा
पादतगतस्य हेतो: स्वभावेरूपे स्वरूपस्यतादात्म्यं यथा श्रुग मत्प्रवेशस्य श्री रामवल्लदाघेप्रकाशन ... प्रयाख्या
नस्वरूपंतादात्म्यंएवं सर्वत्रैव स्वरूपोपस्यो उद्दायांभवंत्यात्रैवि व्यासंभवाउ किं वहेतुफलस्वरूपा णिइत्तरासं
भवेत प्रधान क्रियाया एव वाच्या नियद्लदशाद उपायास्त स्याहर्षस्यहेतुत्वाउ मत्प्रवेशस्यैव प्रियाख्यात

स्यफलत्वादुतत्वात्तथा पर्कैसवः पायादित्यत्र स्वरूपोत्प्रेक्षा याममनाबादिरुद्रशकलैकपालांनुरस्वरूपोत्प्रेरणाद्भुत
स्यवप्रधान। क्रियात्वाभावादित्ययदत्र वाक्यप्रतीयमानासामुत्प्रेक्षाभेदद्वि विचारमतेति विभ्यताथैतास्याभेदद्वयमुक्तं
तदसत्वाभ्यप्रतीयमानयोः सर्वालंकारसाधारणत्वेतैतन्मात्रभेदकत्वाभावात् तद्वतत्वं यासत्वमुगमेतमुख
त प्रकटोक्तौ। हारायमेणुहिनेस्थातंतद्गमितिलक्षणायाद्युत्पत्र स्तनयुगमस्यावैतस्यत्वज्ञावायाम्निस्त्रयेत्फ २१
तद्वेवृिताबाकयोश्चोतुपपत्तिरितितदर्थमवश्यं भेदोवाच्या इतिबाभ्येवाव्यासि घयोगत्वस्यगुणो। भेतत्वंगत्व
स्यसर्वालंकारसाधारणाद्यहो अद्भ्यालीयस्यजातिगुणक्रियाद्रव्यस्वरूपत्वंभावाभावरूपत्वंचयथाक्र
सः नुरंगकदृशाभ्यंचवल्लेतांबलोभातिसफ्ताकाः कतकमैयो। विजयस्तोभः स्मरस्येवेत्यत्रस्तंभत्वेजाति
ः विचयस्योरास्याद्दानेवडनोवमितयादौहसीमुणः त्रिपती वेत्यादौ। क्रियावंउडुवेत्यादौ क्रियावंद्र २६
डुवेत्यादौ वंदृस्येकत्वाद्द्रव्यत्वंपश्चुभावस्याक्षेलापयोतिमेपालस्यदायेत्रिसयो। सिताभ्यामिवलेभ

होच्चापनं पन्नयोरुपमेयविषयेऽपमानताप्रत्यायनादलंकारतासंदेहस्तन्न तथा तत्रोपमानत्वाभावबोधतात्पर्यं
किमिति इतो गतः सप्तमिस्तत्र गैः स्वयेस्य यावद्दृष्टलं ब्रनमेकेनैवास्पतावत तदुत्पथैः सर्वोत्तिशोतप्रसरति ऋ हे हा
क्तत्वाद्वऽवरुन्नमिति करणेयद्धरिरमिति निपुणेनिमाल्लने प्पनिश्चयः तिरद्भुतिपाठितिये गित्यथैः नवान्नुतावो
यथ्रतिनदाइ तिर्यकुववनेनैकस्यापि विशिष्टज्ञानमितिसः वितंश्चत्रवैधर्म्यदर्शनान्नि केचमाणेस्थेत्वादि
काद्यतिरेकातिश्चयः सर्वपूर्वसंशयस्य संशयांतरावतारेणायोग्यतायादकत्वान्मध्यमत्वं नित्वाद्यागमेऽवगा
नेः मेदो न्नाविस्पतेनेति चयमर्थः वैधर्म्यस्योपमाननिश्चयोपमेयनिश्चस्य वोक्तिरितिहि धीतत्रोपमाननिश्चये
के विशेषदर्शनविरहेण संशयोतयोग्यतायां निश्चयस्यागमेनतावश्यादर्शितोदाहरणेऽपमेयनिष्ठस्यतस्यैवानैको
प्रकृतत्वनिश्चयेऽपमानत्वाभावनिश्चयस्यांततासंशयांतरानुत्थानात्तदाहइंदुः किमित्यादि अत्रकल्प
काद्यमानविशेषदर्शनाद्यद्वित्यादिभावनिश्चयोरुत्पन्नयमानगतवैधर्म्यप्रदर्शितं ऽपमेयगतं दर्शयतिन्न

ताभ्यामित्यादौ त्वाभावव्यापित्वे अप्रकृतानप्रकृतं स्वनीजनामानन्दमन्येन्यातिमित्तस्याकविउपादानमनुपपन्नं
व आद्यं दन्तोदाहरणे ऽन्मेषमित्यादौ । गन्तृदयेशमनतयनो क्रिया निमित्तमित्याद्यवान्तरवैजात्ये संभवत्यपि त्वे
अप्रकृतानप्रकृतवितं तत्त्वाद्वै विद्येवम कारारूपकल्पावे वित्र विरहाद् संभावनमात्रकृतस्यतस्योद्यादयार अस्या
3° :संभावनरूपत्वाद्वतिशयोक्तिरूपकाभ्यां संभावनारूपत्वाद्यसंदेहाद्वेदा स संदेहस्यात व्यवसायरूपत्वमित्य
त्रेवदन्ते स संदेह इति भेदो विधर्म्ये स संदेहता मालंकारः प्रकृतस्य समेते त्यनुवर्ततेनु भिन्नक्रमे अप्रकृतस्य
समेन स ससंशय स्कम संदेह इत्यं चयः अत्रेदमालोचनीयं संदेहः संभावतान व्यवसायश्चैतिज्ञानत्रयं तत्र व
धर्मिणि तुल्यकोटिकाभावाभावोभयविषयकं संदेहः यथा ऽयं वंशातवेतिड कतमावको टिक मुत्कट इये त्र 3-°
यं वंशातवा । विषयत्वेपेकं तिक्ययत्तुल्यमिद मेव संभावनाख्यं नियमेवो येकां किंचिदयं वंदत्य परमतथा
वसायाख्यं सादवसे संदेहः अत्राभावकोटेरुत्कटत्वं नांतनीयमानमिति संदेहसाहित्यं किंचिदित्यनेन नस

ल्लितेत्यादि ल्लितं मधुरं सविलासं सान्द्रं तं यस्ततो । विलंबेन अत्र वचनवैचित्र्यं मुखत्व निश्चये सरसिजत्वाभावनि
श्चयेऽतः संदेहोत्तरात्तवतारादुरवीकृतमित्येतेनरवमतोन्नायतं किंत्विति अत्रानिश्चयांते प्रतीयमानो व्यंग्यः तेति
निश्चितमित्यनेन निश्चयस्याभिधीनादित्यर्थः येद्दानाजं अयं तु नसमीचीनः निश्चयांते पि चंद्रत्वाद्यभावनिश्च
यस्य प्रतीयमानतयागमेतानयायाऽप्रकृतत्वनिश्चयस्य तत्राकिंविचारत्वादित्यभिसंधायैव (रवौ) कृतमित्युक्तं को । वि
न्तु यत्रादावंते च संशयो मध्ये निश्चयः स निश्चयगर्भः । यत्र त्वेनेच मितिश्चयः सति श्चयांत इति विभागमाहुः तन्न
ईडंः किमित्यादावपि निश्चयस्योमयसंशयमध्यवर्तित्वे संशयगर्भेतायानाऽतवाद्य संशयद्वयमेव मध्ये तति श्च
योऽप्रतिभासादितिवाच्यं अयं किं मार्तण्ड इत्यादावपि तथात्वे निश्चयगर्भेता विल्लोपापत्ते संगाढ्यमिति निश्चयस्य गर्भेत्वा
गाकारे संशयांतरं तस्याइ विशेषदर्शितात् अस्यादइत्यादि अस्याउर्वश्याः सर्गः सृष्टिः अयमस्य प्रायकत्वाद्धि विधिब्रह्म स
ष्टाविदाधर्माणां दर्शिताइवंदः प्रजापतिरभूदित्यर्थः मदन स्योपकार्यतामभिधाय त्वयः हेतुमाह कांतिप्रद इति प

वैकांतेप्यंडसमवाद्दरसिवाताता माह श्रृंगारोन्वितिसर्वव शीकारकताता माह स्वयमित्यादिमध्यतीतिमाह तः स्वयंब्रह्मस्व
र्हि शितैरयेदेत्तेण त्ववात्यताततस्त्यथेः मदत स्योपकायेतामभिधायतदुपकारकत्ता माह मासोत्वितिवसेततस्यमदत्तसेवि
31 वत्वाइज्जदोवास्यसंवेदहोयेतुशब्दाः निस्मर्थाः वांछिताउवि वि धात्तसशैव्लाताता मितंतु गगनंस्थगितंनु। पूरिताउविधमे ३९
शुधरित्री · · · · · · तिपिरेण त्पत्र तिमिरव्याप्तौ वंवताधाम्नेत्ततेत वाचनेदधु ज्ञोासंदेहः। एकत्रनिश्चयेकोटिद्वया
तवलंवताइतर्वादिसंवंधिमेदेत तिमिरव्याप्तस्यतातात्वाइ · · · · · · · · · प्रवत्ते स्यइवशब्दवन्नुशब्देनापि
संभावतोछापताइरूपकमाहतदित्यादियोः भेदत्वाद्रूपकामित्यन्वयः श्रेत्रांस्यमानत्वि गग्रहणन्नादितिनपुंसव
मयपयोरनेदज्ञानस्यत्रमत्वेनभ्रांतिमदविशेषायातइति चेइमेवंकाश्याहायेत्वेततोत्यत्वाद्भ्रांतिमतोताहार्यत्वा
इउपमातोपमेययोस्तपमानत्वापमेयत्वावच्छेदकावच्छिन्नये · · · · मुखत्वादयोः वच्छेदकाः। तेन · मुखमपरमंडं
इत्यतिशयोक्तौ नातिव्याप्तिः लाघवेतवंदत्वस्यैनावच्छेदत्वाइतापरवदत्वस्यचाविशिष्टा हिशि प्रस्यान्यत्वाद्व्यप्त

निश्चयस्तस्य तथा सर्वसंदेहोऽन्यो ज्ञानाद्यव्यतिरेका । मेरुस्वेदरमित्यत्र तातिव्याप्तिस्तस्य मानो यमेयमा वक्षिरहाईश्च भेदारोपे स्वे

तु माह अतिसामाधिति अपहतोऽग्रहीतः अस्य विशेषमादत्त न वस्त्विति सादि स्रोता । शब्दोपात्ताः अतीतत्वाविवक्षायां

दोउरोषादेव कर्मत्व मात्रता ऽपेरणे क्तः त्रसपाभिधातमित्याह आरोपविषयाइति आरोप्यमाणाइति वक्ता पव

वहेल्गगयेसमग्रसकलं आरोप्यमाणावारोपविषयौ अविवक्षितमितिसत्ते लिङ्गसंख्याकालातामतंत्रत्वादुत्थ

न्यथामुख्यं वेदडूस्यत्राव्याप्तेः ज्येस्तेतया दिकुरणमगोत्येयतं व्यसतं कौतुकं रमि· · · तदुपयदत्तसामग्रीसंयाद

कापालिकापोगिनी दीक्षाचात्सेग्रहीतो पकरणेषु च त्रीयपादत्तायाखंडातां व्यवहारः परिमत्वं स्रोदंतत्विदं

लक्षमुपमासे कोर्क्ष्मसंवीणीदाहरणमेव बद्धौ मितिउमुत्रितमित्याह अत्रपात्रयष्ट्यादिरूपकापरिग्रहेरात्रिः कापा

लिकातिग्रदूपकं तस्य परिग्रहेति स्वपे मानं स्ये साधकामेत तद्वितीरसिकत्वं कापालिक्याएवतत्तु तत्साहश्यात्तः तयहत्या

रोपितधर्मएवेति कापालिकत्वारोपएवतदुपपत्तेरित्यर्थः भस्मक्षुरणादिकर्मैवान्तहीनसामग्रातदुक्तं सहशा

॥का० व्य० ३ ज्योत्स्नादीनितदहं पात्रत्रयेण ॥ ॥ इत्यंतमेतद्भिवबस्तवन्नाग्रंथं लिखित्वा नरसिंहशर्मणा न्यवेदयत्तत्पितुरेव
साक्षाऊडोगरहीतद्विरोधयथोचितं ॥ ० ॥ शुभमस्तु जगतां ॥ ॥ ॥

काव्यप्रकाशटीकानवमदशमयोः

वीरेश्वरी

गोविंदस्येदं